

סוריאליזם עברי

אפשר לחלוק על מידת הנכונות של השימוש במונח ריאליזם כקנה-מידה לתיאורים של דברים שבספרות. אפשר לא לדעות בקיומו האובייקטיבי של קנה-מידה כזה בכלל; אולם אי-אפשר לכפור בכך, שקנה-מידה זה, בגילויים שונים ולפעמים אפילו מנוגדים, משמש אבן-נגף עיקרית בהתקדמות הספרות תית-טובייקטיבית של יוצרי הפרוזה הישראלית הצעירה של ימינו. אמנם ריאליזם זה שלנו צמוד עם כל הפארא-דוכסאליות שבדבר, למין רגשות מיוחדות במינה, שהרקע שלה הוא מצד אחד מצע פרימיטיבי של תיקון-עולם חברתי או לאומי, ומצד שני מצע פיקאנטי, לא פחות פרימיטיבי של גי' רומיצי' שטחיים. אולם בין כך ובין כך, ריאליזם זה שבספרותנו עובדה קיימת היא.

הפרוזה שלנו איננה איפוא פרוזה כתובה בלבד, אלא גם פרוזה מוכתבת; ומבחינה זו אפשר להפנות חלק גדול מן הסענות-שכנגדה לא אל הכותבים אלא אל המכתבים. המכתבים יושבים, בחלק ניכר, במשרדי-המסלגות; ולא שם בלבד. את המכתב העיקרי של הספר זה הצעירה שלנו יש לראות בשם-העצם הקיצוני, שגוהגים לקרוא לו בשם רחוב; ופעמו של הרחוב הוא שקובע את השתלשלותם של אירועי-הסיפור ואת הלך-נפשם של גיבוריו. אפשר כמובן לחלוק על צורת מיצוייהש בריאליזם מוכתב ע"י הרחוב או ע"י המסלגה;

אפשר, יותר מזה, לסקפק בכלל בכוח המיצוי של תפיסה ספרותית מוכתבת. אולם לגבי דיוגנו הנוכחי לא היקף המיצוי הוא עיקר, אלא נסיון-המיצוי; ונסיגות אלה, בחלקם הגדול ביותר, נוגלים בשם המפורש של הריאליזם. הפרט שבפרוזה הצעירה שלנו יכול להיות דמות חיה ומציאותית, שעומדת בסימן האישיות או דמות דהה "חור" רת, נטולת אישיות משלה; הכל בהתאם לכוח-התיאור והיכולת הסיפורית של הסופר. אולם הוא תמיד — או ב"ת"ר דיוק, כמעט תמיד — אוסייני וסי' פוסי לא לעצמו אלא למתכונת, של"פיה קורץ. האנשים של פרוזה זו הם, אם אפשר לומר כך, אנשים באוניפורם; ואוניפורם אין משמעותו כאן, כמובן, מו"יצבא או כל מדים שהם בכלל, אלא דגם רצוי בעיני ההמון. מאהב, שמג' למ בדיבוריו והתנהגותו רגשות תמיד מה או ארוטיות חיצונית גסה, אמנם נטולות ניסוי אמנותי, אולם דוקא מ' שום כך אהודות כל כך על הקהל הר' חב, הוא מאהב באוניפורם. איש-קבוצ' או איש-פלמ"ח, המוצגים לפני הקורא כשתכונות-השלימות שלהם מגיעות לפרקים לשיאים של אידיאליות, נטו' לים כל יחס מתקבל-על-הדעת אל נקר' דות-האחיזה שבמציאות, הוא איש-ק' ביץ-באוניפורם ואיש-פלמ"ח-באוניפורם. ומבחינה זו, ורק מבחינה זו אפשר לו' מר על רוב הגיבורים של הפרוזה הצ' עירה שלנו, שהם, על הרע שבהם (כי יתכן גם רע אוניפורמי) ועל הטוב ש' בהם, הם אנשים-באוניפורם.

אם נרצה לדעת על שום מה בעיקר יש לברך על הרומאן של י. אורן. ב"עורף", שהוסיע זה עתה, — דומה, שנצטרך לומר: על שום שרומאן זה, על כל המתרחש בו, אינו רומאן-באוניפורם. לא שהוא תלוש מן המציאות; אדרבה, לגולי החיים של גבורו הם גל' גולי דמות שהיא בת לגיטימית של מצי' אותנו או בזמן הזה. אולם דמות זו אינה העתקה נאמנה של מתכונת, של"פיה עוצבה; היא מתכונת בסני עצמה, ומה שחשוב יותר: מתכונת המשמשת רק לעצמה. דמות זו לא תועתק וכמוה לא יהיו עודו כי אם רק אחת. אין היא מגלמת דמויות אחרות; היא משקפת את עצמה בלבד.

אולם יעקב מארלין, גבורו של י. אורן ב"בעורף", לא יכול היה להבליט את מלוא-הקומה של תכונותיו האיש' וית אילו נקט י. אורן בדרך-התיאור המקובלת של הפרוזה הצעירה שלנו, המכריזה על עצמה כעל ריאליסטית. הריאליזם הסיפורי הישראלי הוא, ב' מידה ידועה, שתוס-עין מרצונו הטוב; הוא רואה רק את מה שנוח לו לראות, כלומר, הוא מלקט עובדות, שנוח לו להכריז על קיומם-היחיד שלהן, גם אם אין הן קיימות בכלל או שקיומן הוא בזעיר אנפין בלבד. כוחו של ריאליזם זה אינו בלקט עובדות, אלא בצביעה שרירותית, מותאמת לרוח המסלגה או לרוח הממון, של העובדות. לשון אח' רת: בהגשה מחושבת של המציאות. אין הוא מתבסס על עובדות קיימות; הוא ממציא עובדות כדי להתבסס. ר' עובדות כאלה אי-אפשר להן להיות אלא חיצוניות בלבד.

(*) בעורף מאת י. אורן, הוצאת גיר מן תל-אביב, תשי"ג.

כבר הודגש לא פעם, שהנקודה הח' לשה ביותר של הפרוזה הישראלית ה' צעירה הוא תיאורם של חייה-הנפש. ה' ראה הריאליסטית שלנו, מתוך להיטו' תה לקבוע מסמרות ספרותיים, שעיק' רם כל הבולט והמודק, סופה שמחוז' לבולט ולמודק אין היא רואה ולא כלום. היא מחפשת תהליכים חיצוניים, שקובעים את החוקיות בשילוב האי' ריעים זה בזה; אולם דא עקא, שהאירו' עים אינם משתלבים על-סמך איזה חוק של תהליך חיצוני. אפשר אפילו להר' חיק לכת ולומר: שילוב טוטאלי של כל האירועים זה בזה אמנם הוסך את ה' סיפור ליחידה אחת, שלימה וחלקה; אולם אין הוא בן-מציאות. המציאות האמיתית אינה קו ישר אלא שברי' קווים, שאינם מתאחים לעולם החלום אינו ניגודה של המציאות, אלא חלק ממנה; החלק שאינו מתאחה. והריא' ליוזם הספרותי שלנו אינו מודה בקרי' מם של חלקים שאינם מתאחים.

והנה אם נגדיר את הריאליזם כתי' אור חיצוני של מציאות, הרי יעקב מארלין ב"בעורף" הוא אדם מציאותי בהחלט, ולפיכך תיאור רבים מגלגולי' אירועיו הוא על טהרת הריאליזם, אפי' לו לפי תביעותיהם של חסידיה הקיצו' גיים של גישה זו. אולם המציאות ש' יעקב מארלין שרוי בה — ולאמיתו של דבר זוהי המציאות שאנו כולנו שרו' יים בה — אינה מציאות של ידע בלבד אלא גם מציאות שמצוי בה אל-ידע והוא בעל-תוקף וקובע. שילובי האירו' עים של יעקב מארלין אינם השילובים של עובדות בעובדות, אלא שילובו של ידע באל-ידע, ראציונאלי באירציונאלי, ומציאות בחלום. משהו, שאיננו מת' קבל על הדעת, מנחה את יעקב מארלין בהלכותיו, ספק גורליות ספק מיתוס, אולם דוקא משהו בלתי-ראציונאלי זה

קושר את האירועים בהנמקה הראציונא' לית ביותר. משפטים קדומים, אמונות טפלות, יד-אלהים ומציאות אנושית א' פורה מני אפור — משמשים כאן בער' בוביהו; אולם דוקא בעירבוביה זו טמו' מה אמת נצחית של יקום, שמתוך תוהו' ובוהו קם והיה, אם אפשר להגיד כך, מין גילוי של סוריאליזם במהדורה עברית, שעדיין מגשש באטילה ומחפש דרך של התאמת צורה ספרותית זו להתי יהודי, שגם לו מסורת ארוכה ומסוארת של הסברת עולם כמציאות-חלום וחלום מציאות.

יעקב הורוביץ היה דומה הראשון, שניסה לפני עשרים שנה לתת מהלכים לתפיסה ספרותית זו בארץ-ישראל; אר' למ הורוביץ הצטמצם בתחומם של סי' פורים קצרים, שמרכזו של כל אחד מהם היה אירוע אחד בלבד. "בעורף" של י. אורן הוא נסיון להרחיב את ה' מסגרת של תפיסה זו ברומאן, שמקפל אירועים רבים. זהו כמובן בקיע בחומה הסיפורית הריאליסטית בישראלי, שאי' מה רואה בני-אדם אלא בתוך דפנים מוסכמים; ומבחינה זאת אפשר לומר על "בעורף", שהוא יוצא-דופן. אולם אם נחיה על מהותה של התביעה לשיקו' פה של המציאות כמות שהיא באמת — על מהויותיה החיצוניות שהן פונק' ציה של המהויות הפנימיות — ונעמיד מול הריאליזם של יגאל מוסינזון, נתן שחם, משה שמיר, ובמשמרת קודמת יהושע בר-יוסף, — את הסוריאליזם של י. אורן, תישאל מאלה שאלה: מי' הוא כאן יוצא-הדופן האמיתי, ומי נמ' צא בפנים הדוקן?

העורך: ר"ר יעקב הורוביץ. הסוציאליזם לאור: חוצ' עתו. תארץ" בע"פ. דפוס תל-אביב, ת"א, סוא"ת 56. חפחיר 40 פרוטת